

İntihal | Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.
| This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

"ERKEN DEVLET" KAVRAMI VE GENEL KAMU HUKUKU'NA KATKISI

THE CONCEPT OF "THE EARLY STATE" AND ITS CONTRIBUTION TO GENERAL PUBLIC LAW

Dr. Aydın Furkan Kaynak*

ÖZ

Devlet, insanlığın toplumsal yaşama geçmesinin ardından tarihin bir döneminde ortaya çıkmış ve gelişimini aralıksız olarak sürdürmüş bir örgütlenme tarzıdır. Devletin yapısını anlayabilmek adına pek çok farklı disiplinden araştırmacı çalışmalar yapmış, devleti açıklamaya yönelik yaklaşımlar geliştirmiştir. Bu yaklaşımların büyük bir çoğunluğunu, Batı Avrupa kaynaklı olarak devleti, nihayetinde "modern devlet"e varan gelişim çizgisine oturacak şekilde inceleyen bir devlet yaklaşımının altında değerlendirebiliriz. Keza hakkında en geniş bilgiye sahip olduğumuz bu yaklaşımdır. Halbuki bu yaklaşım, farklı devlet anlayışlarını göz ardı ettiği gibi devlet olan ile olmayanı ayırt etmede de güçlük yaşamaktadır. İşte Henri J. M. Claessen ve Peter Skalnik öncülüğündeki çalışma grubunun araştırmasına dayanan "erken devlet" düşüncesi, Batı Avrupa merkezli devlet anlayışının bu eksikliklerini giderebilecek bir kavramsallaştırma çabası olarak okunabilir. Bununla beraber farklı coğrafyalardan devletleşme örneklerini inceleyerek devlet öncesi ile devlete geçiş arasında "erken devlet" adını verdikleri bir ara evrenin olduğu sonucuna varan bu çalışma, mevcut yaklaşıma bir alternatif olabileceği gibi mevcut yaklaşımın eksikliklerini kapatacak ve yaklaşımı zenginleştirecek bir adım olarak da değerlendirilebilir. Nitekim bu çalışmada da devletin geliştiği alternatif coğrafyalara dikkat çekmesi ve Batı Avrupa kaynaklı gelişime alternatif yolları göstermesi açısından "erken devlet" yaklaşımının mevcut yaklaşımına potansiyel katkıları üzerinde durulacaktır. Kanaatimizce devlet öncesinden devlete geçişi birdenbire gerçekleşmiş mekanik bir oluşum olarak değil, tersine iniş ve çıkışlarıyla son derece uzun bir süreç olarak gören "erken devlet" yaklaşımı, devleti konu alan ve çoğunlukla Batı Avrupa kaynaklı yaklaşımı izleyen "Genel Kamu Hukuku" dersinin içeriğini zenginleştirecektir. Bu nedenle "erken devlet" yaklaşımına "Genel Kamu Hukuku" dersinin müfredatında daha fazla yer verilmesi gerekmektedir. Bu çalışmada "erken devlet" kavramı ve temel nitelikleri tanıtılacak; ardından kavramın "Genel Kamu Hukuku" dersi müfredatında nasıl bir yer alacağı tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Erken Devlet, Genel Kamu Hukuku, Henri J. M. Claessen, Peter Skalnik, Devlet Teorisi.

* Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Genel Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı.

0000-0001-7674-0396 afurkan.kaynak@selcuk.edu.tr

Bu çalışma, 2-4 Ekim 2024 tarihinde gerçekleşen XI. Hukuka Felsefi ve Sosyolojik Bakışlar Sempozyumu'nda sunulan "Erken Devlet Kavramı Üzerine Görüşler ve Eleştiriler" başlıklı sunumun genişletilmiş halidir.

Bu eser Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.
This work is licensed under Attribution-NonCommercial 4.0 International.

ABSTRACT

The state is a form of organization that emerged at a certain point in history following humanity's transition to social life, and has continued its development without interruption ever since. In order to understand the structure of the state, researchers from various disciplines have conducted studies and developed approaches aimed at explaining it. A significant portion of these approaches—mostly originating from Western Europe—can be evaluated under a state theory that examines the state within a developmental trajectory ultimately culminating in the “modern state.” Indeed, the approach about which we have the most comprehensive body of knowledge is this one. However, this approach not only excludes alternative understandings of the state but also struggles to clearly distinguish between what constitutes a state and what does not. It is precisely at this point that the concept of the “early state,” grounded in the research led by Henri J. M. Claessen and Peter Skalník, can be interpreted as an attempt to conceptualize a framework that addresses the deficiencies of the Western European-centric understanding of the state. This study, which investigates examples of state formation across different regions and concludes that there exists an intermediate phase—termed the “early state”—between pre-state societies and fully developed states, can be seen not only as an alternative to the dominant approach but also as a valuable contribution that compensates for its shortcomings and enriches it. Accordingly, this study will focus on the potential contributions of the “early state” approach to the existing framework, particularly in highlighting alternative geographical trajectories of state formation and offering perspectives beyond the Western Europe and developmental path. In our view, the “early state” theory—which considers the transition from pre-state societies to statehood not as a sudden and mechanical formation, but rather as a long and complex process marked by ups and downs—has the potential to enrich the content of the “General Public Law” course, which predominantly follows the Western European tradition. For this reason, greater emphasis should be placed on the “early state” approach within the curriculum of the General Public Law course. This study will first introduce the concept of the “early state” and its core characteristics, and will then discuss how this concept can be integrated into the curriculum of the General Public Law course..

Keywords: Early State, General Public Law, Henri J. M. Claessen, Peter Skalník, State Theory.

GİRİŞ

Tarihsel gelişimi içinde bir noktada insanlık, devlet düşüncesini üretmiştir. Nüfus artışıyla beraber giderek daha fazla önem kazanan toplumsal yaşamı düzenleme ihtiyacı, bunu sağlayacak uygulamaların gerçekleştirilmesini, kurumların kurulmasını ve tekniklerin geliştirilmesini gerektirmiştir. Bu somut adımların ardından bütün bunlara yönelik düşünceler üretilmiş, kuramlar oluşturulmuştur. Neticede toplumsal yaşamı düzenleyen kurumların en önemlisi olan devlete ve devletli yaşama varılmıştır. Devlet, insanlığın toplumsal yaşama geçmesinin ardından tarihin bir döneminde ortaya çıkan ve gelişimini aralıksız olarak sürdüren bir örgütlenme tarzıdır. Ne zaman ortaya çıktığı tam olarak belirlenememiş olsa da hakkında yapılan çalışmalar sayesinde devlet kavramı hakkında geniş bir bilgi birikimine sahibiz. Bu birikim, çoğunlukla Batı Avrupa kaynaklı olduğundan devleti modern devlet ile özdeş sayma eğilimi oldukça yaygındır. Halbuki ilk devletlerin ortaya çıktığı coğrafyalar incelendiğinde ilk devletlerin dünyanın farklı bölgelerinde ortaya çıktığı görülecektir. Harris'e göre, devletin ortaya çıktığının kesin olduğu en az üç merkez vardır: İ.Ö. yaklaşık 3300 yılında Mezopotamya bölgesi, yaklaşık olarak İsa zamanında Peru ve İsa'nın doğumundan sonra yaklaşık 100 yılında Mezoamerika bölgesi. Bu örneklerle beraber ayrıca Eski Dünya'da İ. Ö. yaklaşık 3100 yılında Mısır'da, İ. Ö. 2000 yılından kısa bir süre önce İndus Vadisinde ve İ.Ö. 2000 yılından kısa süre sonra Kuzey Çin'in Sarı Irmak Havzasında erken devletlerin ortaya çıktığı düşünülmektedir.¹

O halde devleti yalnızca Batı Avrupa kaynaklı bir kurum olarak incelemek, devlet kavramına yönelik araştırmanın eksik kalmasına neden olacaktır. Üstelik Batı Avrupa kaynaklı bu yaklaşım, devleti yalnızca "yerleşik devlet" olarak dikkate almakta ve devlet olgusunu, yalnızca beş bin yıllık yerleşik devlet ile özdeş görmektedir.² On dokuzuncu yüzyılda gelişmeye başlayan bu görüş, devlet olgusunun kökenini Babil ve Sümer uygarlıklarında görerek bu olguyu buradan Batı Avrupa'ya uzanan çizgiye göre incelemiştir. Yirminci yüzyılda gelişen diğer bir görüş ise devlet olgusunu modern devlete indirgeyerek modern devlet öncesindeki sistemleri "polis-site-şehir devleti" ve "imparatorluk" olarak adlandırarak bu yapıları farklı siyasal türler olarak görmüştür.³

Bu iki yaklaşımda da devlet olan ile olmayanı birbirinden ayırt etmek son derece güç görünmektedir. İşte "Erken Devlet" kuramcılarına göre birçok bilginin devlet olan ile devlet olmayanı birbirinden ayıran çizgiyi çekmekte oldukça büyük bir güçle karşılaşmış olmalarının nedeni, söz konusu biçim değiştirmenin, birdenbire görülen ve mekanik bir oluşum değil; tersine son derece uzun bir süreç oluşturduğu gerçeğini kavrayamamalarıdır. Bu kuramın savunucularına göre söz konusu sürecin karakteristik özelliği, "erken devlet" (early

¹ Marvin Harris, *Yamyamlar ve Kralların Kültürel Kökeni*, Çev. M. Fatih Gümüş, Ankara: İmge Kitabevi, 2018, s. 115.

² Birgül Ayman Güler, *Devlet Bilimi Göçebe ve Yerleşik Devlet*, Ankara: İmge Kitabevi, 2023, s. 13; Dmitri M. Bondarenko, "On the Nature and Features of the (Early) State: An Anthropological Reanalysis", *Zeitschrift für Ethnologie*, 139 (2014), s. 216; Aidan Southall, "The Segmentary State: From the Imaginary to the Material Means of Production", *Early State Economics* (Ed. Henri J. M. Claessen/Pieter van de Velde) New York: Routledge, 1991, s. 77.

³ Güler, *Devlet Bilimi Göçebe ve Yerleşik Devlet*, s. 14.

state) olarak adlandırılmasını önerdikleri farklı bir sosyopolitik örgütün gelişmesidir. Bu makalede öncelikle "erken devlet" kuramını ele alacağız. "Erken devlet" kavramı üzerine çalışan Henri J. M. Claessen'in çalışmalarından hareketle bu kavramı tanımlayacak ve devlet öncesi toplumların devletli toplumlara geçişinde bir ara evre olarak "erken devlet" kavramından ne anlaşılması gerektiğini inceleyeceğiz. Erken devletin ne olduğunu tanımlayarak özelliklerini ortaya koyacak ve kendisinden önceki siyasi yapılar ile kendisinden sonra gelen devletlerden ayrıldığı noktaları belirteceğiz. Çalışmanın ikinci kısmında erken devlet kuramını, "Genel Kamu Hukuku" dersi açısından inceleyeceğiz. Müfredattaki potansiyel yerini ve müfredata getirebileceği yeni yaklaşımı ele alacağız. Kanaatimizce "erken devlet" kavramı, devletin farklı coğrafyalardaki gelişimini ele alması ve devletsiz toplumlar ile devletli toplumlar arasındaki ayrımın sınırlarını göstermesi açısından Genel Kamu Hukuku müfredatına önemli bir katkı sağlayacaktır.

I. ERKEN DEVLET KAVRAMI

A. HENRI J. M. CLAESSEN'İN ÇALIŞMALARI

Bu makalenin konusunu oluşturan "erken devlet" kavramı, Henri J. M. Claessen'in özel olarak ilgilendiği ve akademik hayatında uzun bir süre üzerine eğildiği bir konu olmuştur. Claessen'in erken devlet düşüncesine yönelik ilgisi lisans ve lisansüstü eğitiminde aldığı derslerle başlamıştır. Akademik odağının büyük bir bölümünü bu konuya ayırması ise 1973 yılında Peter Skalnik'le tanışmasının ardından gerçekleşmiştir. 1973 yılında bir konferansta tanışan ikili, erken devletlere olan ilgilerinin ortak olduğunu fark etmiş ve bu konu ile ilgili bir derlemenin yararlı olacağına anlaşılmıştır. 1974'te, çağrı yaptıkları çok çeşitli disiplinlerden akademisyenlerin katılımıyla erken devletler hakkında bir kitap taslağı oluşturmuşlardır. Akademisyenlerden geniş bir zaman ve mekandan örnek olaylar (case) incelemelerini talep etmiş ve bu örnek olay çalışmalarında tartışılması beklenen soruların ayrıntılı bir listesini akademisyenlere iletmışlerdir. Erken devlete ilişkin dönemin güncel kuramlarının ve yaklaşımlarının açıklandığı birkaç kuramsal bölümün yazımı için de ayrıca bir çağrıda bulunmuşlardır. Neticede Henri J. M. Claessen ve Peter Skalnik öncülüğünde başlayan ancak büyük bir katılımla ilerleyen bu kolektif çaba, 1978'te "The Early State" adıyla kitap haline getirilerek tamamlanmıştır. Toplamda yirmi iki akademisyenin eşgüdümlü çalışmasıyla hazırlanan bu eser, erken devlet düşüncesini tartışmaya açmıştır.⁴

Üç bölümden oluşan kitabın ilk bölümünde, çalışmanın temelini oluşturan erken devlet kavramının yapısına ilişkin varsayımlar ve erken devlet üzerine çalışmanın bazı zorlukları üzerinde duran kuramsal çalışmalar yer almaktadır. İkinci bölüm, ilk bölümdeki varsayımlar doğrultusunda dünyanın farklı coğrafyalarından ve farklı zaman dilimlerinden yirmi bir erken devlet hakkında yirmi bir akademisyen tarafından yazılan devletleşme örneklerini içermektedir. Çalışmanın son bölümünde ise ikinci bölümde incelenen örnek olay çalışmalarından elde edilen veriler, yirmi farklı çizelgeye dökülüp yorumlanmıştır. Elde edilen veriler ışığında

⁴ Henri J. M. Claessen ve Peter Skalnik (Ed.), *The Early State*, New York: Mouton Publishers, 1978. Bu kısa özet, kitabın Alaeddin Şenel tarafından çevrilen Türkçe baskısından yararlanılarak hazırlanmıştır. Henri J. M. Claessen ve Peter Skalnik (der.), *Erken Devlet (Kuramlar Veriler Yorumlar)*, Çev. Alaeddin Şenel, Ankara: İmge Kitabevi, 1993; Southall, *The Segmentary State: From the Imaginary to the Material Means of Production*, s. 75.

çalışmanın sonunda, erken devletin elli bir (51) yapısal karakteristik özelliği ortaya konmuştur. İlk bölümde ortaya konan varsayımlar, ikinci bölümde incelenen örnekler ışığında değerlendirilmiş ve güncellenmiştir.

"The Early State"ın ardından Henri J. M. Claessen, erken devlet kavramı üzerine çalışmaya devam etmiştir. Claessen'in çalışmaları iki kol üzerinden ilerlemiştir. Bir yandan "The Early State"te ele aldıkları kavramları daha detaylı olarak incelediği ve erken devletin dinamiklerini daha detaylı ele aldığı çalışmalar kaleme almıştır. Claessen'in diğer çalışmaları ise özel olarak "The Early State" isimli çalışmaya, genel olarak ise erken devlet kavramına yöneltilen eleştirilere yöneliktir. Örneğin 1984 yılında yayınlanan "The Internal Dynamics of the Early State"⁵ ve 1986 yılında yayımlanan "Kingship in the Early State"⁶, erken devletin dinamiklerini daha detaylı ele aldığı çalışmalardır. 1988 yılında kaleme aldığı "Response to Carneiro"⁷, 2005 yılında kaleme aldığı "Early State Intricacies"⁸ ve 2008 yılında kaleme aldığı ve aslında "The Early State" çalışmasının adeta bir tarihçesini ele aldığı "Before The Early State and After: An Introduction"⁹ isimli çalışma ise ikinci kol üzerinde ilerleyen çalışmalardır. Bu çalışmasında Claessen, kendisini erken devlet kavramı üzerinde çalışmaya iten nedenlerle başlayarak Peter Skalnik'le akademik ortaklıklarını ve "The Early State"i nasıl hazırladıklarını ele almıştır. Bu makalede ayrıca erken devlet çalışmalarına yöneltilen eleştirileri ve çalışmanın ardından yaptıkları yeni çalışmaları incelemiştir.

Claessen'in erken devlete ilişkin çalışmaları incelediği bir diğer çalışması, Renee R. Hagesteijn ve Pieter van de Velde ile kaleme aldıkları ve yine 2008 yılında yayınlanan "Early State Today" isimli çalışmadır. Yazarlar bu makalede, Social Evolution & History'nin ilgili sayısında yayınlanan çalışmaları ve bu çalışmalarda erken devlet yaklaşımına yönelik eleştirel yaklaşımı incelemiştir. Makalelerdeki yaklaşımları ve erken devlete ilişkin getirilen yeni yaklaşımları ele alarak erken devlet üzerine yapılan çalışmaların dinamik bir yapıda olduğunu ortaya koymuştur. 2014 yılında yayınladığı "From Incidental Leaders to Paramount Chiefs: The Evolution of Socio-Political Organization" çalışmasıyla şefliklerin nasıl dönüştüğünü ele almıştır.¹⁰

Makale çalışmalarının yanı sıra Claessen, erken devlet üzerine derleme çalışmalarına devam etmiştir. "The Early State"ın yayınlanmasından birkaç sene sonra (1981'de), bu çalışmaya birtakım düzeltmeler sunan ve daha geniş bir bakış açısı getiren "The Study of the State"i¹¹ yine Peter Skalnik'le beraber editörlüğünü üstlenerek yayınlamıştır. 1985 yılında, Pieter Van De Velde ve Estellie Smith ile editörlüğü üstlendiği "Development and Decline:

⁵ Henri J. M. Claessen, "The Internal Dynamics of the Early State", *Current Anthropology*, 25/4 (1984), s. 365-379.

⁶ Henri J. M. Claessen, "Kingship in the Early State", *Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde*, 142 (1986), s. 113-127.

⁷ Henri J. M. Claessen ve Pieter van de Velde, "Response to Carneiro", *American Ethnologist*, 15/4 (1988), s. 782.

⁸ Henri J. M. Claessen, "Early State Intricacies", *Social Evolution & History*, 4/2 (2005), s. 151-158.

⁹ Henri J. M. Claessen, "Before The Early State and After: An Introduction", *Social Evolution & History*, 7/1 (2008), s. 4-18.

¹⁰ Henri J. M. Claessen, "From Incidental Leaders to Paramount Chiefs: The Evolution of Socio-Political Organization", *Social Evolution & History*, 13/1 (2014), s. 3-41

¹¹ Henri J. M. Claessen ve Peter Skalnik (Ed.), *The Study of the State*, United Kingdom: Mouton, 1981.

The Evolution of Sociopolitical Organization"¹² yayınlamış ve bu çalışmada "karmaşık etkileşim modeli" adı verilen bir model önererek modelin erken devlet çalışmalarına uygulanabileceğini belirtmiştir. Bu modeli 1987'de yine Pieter Van De Velde ile editörlüğünü üstlendikleri "Early State Dynamics"¹³ ele almış ve bu çalışmada erken devletlerin işleyişi, yönetim dinamikleri ve karar alma süreçleri incelenmiştir. 1991'de ise Pieter Van De Velde ile "Early State Economics"¹⁴ isimli kitabın editörlüğünü üstlenmiş ve erken devletler ile ekonomi arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Son olarak 1996'da Jarich Oosten ile "Ideology and the Formation of Early State"¹⁵ isimli kitabın editörlüğünü üstlenmiş ve bu çalışmada erken devletlerin gelişiminde meşruiyet ve meşrulaştırma konularını ele almıştır.

Bütün bu çalışmalarıyla erken devleti bir süreç olarak ele aldığını bir kez daha ortaya koyan Claessen, arkasında erken devlet kavramına ilişkin geniş bir külliyat bırakmıştır. Gerek editörlüğünü yaptığı çalışmalar gerek de bu çalışmaların açtığı yollardan ilerleyen yeni çalışmalarla "erken devlet" kavramı üzerine hatırı sayılır bir birikim oluşturmıştır. İzleyen bölümde bu birikimden faydalanarak "erken devlet"i tanımlayacak ve özelliklerini ortaya koyacağız.

B. ERKEN DEVLET NEDİR?

Siyasi örgütlenmenin özgül bir türü olan devlet, tarihin farklı zamanlarında, farklı coğrafyalarda ortaya çıkmış bir yapıdır. Bu toplumsal örgütlenme yapısının kökenleri ve doğuşu üzerine birçok farklı disiplinde birçok kuram geliştirilmiştir. İşte erken devlet kuramının ortaya çıkışının sebebi de burada yatmaktadır: Farklı disiplinlerin kendine has yöntemleriyle ele aldığı devlet olgusunun her bir disiplin tarafından farklı özellikleri ön plana alınarak incelenmesi ve bu nedenle olgunun belirsizleşmesi. Farklı disiplinler tarafından farklı parçaları ön plana alınarak tanımlanan devlet olgusu, tıpkı körlerin bir fili betimlemesine benzer şekilde tarif edilmektedir. Bu durum da erken devlet düşüncesini savunan düşünürlere göre başta devletin oluşumu ve erken evrelerindeki gelişimini konu alan kuramlar arasında olmak üzere büyük bir kargaşaya neden olmaktadır.¹⁶

İşte erken devlet kavramı, özellikle kapitalizm öncesi endüstrileşmemiş toplumlarda devlet türünün evriminin başlangıcındaki tipik bir evre olarak incelenmiştir. Claessen ve Skalnik'e göre, birçok araştırmacı devlet olan ile olmayanı birbirinden ayırmakta büyük bir güçlüklerle karşılaşmaktadır. Bunun nedeni, söz konusu biçim değiştirmenin, yani devlet olmayandan devlete geçişin birdenbire görülen mekanik bir oluşum değil; aksine oldukça uzun bir süreç olmasıdır.¹⁷ Yazarlara göre bu sürecin temel özelliği, bu uzun süreç boyunca "erken

¹² Henri J. M. Claessen, Pieter van de Velde ve Estellie Smith (Ed.), *Development and Decline: The Evolution of Sociopolitical Organization*, United Kingdom: Praeger, 1985.

¹³ Henri J. M. Claessen ve Pieter van de Velde (Ed.), *Early State Dynamics*, Leiden: Brill, 1987.

¹⁴ Henri J. M. Claessen ve Pieter van de Velde (Ed.), *Early State Economics*, New York: Routledge, 1991.

¹⁵ Henri J. M. Claessen ve Jarich Oosten (Ed.), *Ideology and the Formation of Early States*, Leiden: Brill, 1996.

¹⁶ Henri J. M. Claessen ve Peter Skalnik, "Erken Devlet Kuramlar ve Varsayımlar", *Erken Devlet (Kuramlar Veriler Yorumlar)*, Çev. Alaeddin Şenel, Ankara: İmge Kitabevi, 1993, s. 4.

¹⁷ Claessen ve Skalnik, *Erken Devlet Kuramlar ve Varsayımlar*, s. 9. Bu sürecin ileri ve geri gidişleri hakkında bkz. Norman, Yoffee, *Myths of the Archaic State Evolutions of the Earliest Cities, States, and Civilizations*, United Kingdom: Cambridge University Press, 2004, s. 28.

devlet" olarak isimlendirilen sosyopolitik örgütün gelişmesidir. Buna göre erken devlet, devlet olmayandan devlete geçiş sürecinde bir ara evredir. Bir ara evre olarak erken devlet, kendisinden önce var olan toplumsal örgütlenme biçimlerinden yavaş yavaş gelişirken devlet öncesi dönemin birçok kurumunu da beraberinde değiştirmiş, geliştirmiştir.¹⁸ Kendisinden önceki toplumsal örgütlenme biçimi olan şefliklerde bulunan kurumlar, erken devletin ilk dönemlerinde de varlığını sürdürmüştür; devletlik aşamasında faydalı olacak kurumlara dönüşmüş/dönüştürülmüş; dönüşümün gerçekleşmediği noktalarda geride bırakılmıştır. Bu açıdan erken devletin, devletin doğuşundan çok önceleri ortaya çıkmış olan kurumları, eğilimleri, özellikleri devletlik aşamasına hazırlayan bir kazan olduğu da söylenebilir.

Claessen ve Skalnik'e göre erken devlet, *"karmaşık ve en az iki temel tabakaya ya da yeni yetme iki toplumsal sınıfa bölünmüş toplumda, aralarındaki ilişkinin, birisinin siyasal tahakkümünün, ötekisinin vergi-haraç yükümlülüklerinin nitelediği, temelde karşılıklılık ilkesine dayanan bir ortak ideoloji ile yasallık kazandırılan bir yönetenler bir de yönetilenler sınıfına bölünmüş tabakalı bir toplumda, toplumsal ilişkilerin düzenlenmesi için oluşmuş merkezileşmiş bir sosyopolitik örgüttür."*¹⁹ Bu tanım, erken devletin belli başlı özelliklerini içermektedir. Tanımı parçalara bölerek incelersek erken devletin üç önemli özelliğini tespit edebiliriz:

- 1) Erken devlet, karmaşık ve en az iki temel tabakaya ya da yeni yetme iki toplumsal sınıfa bölünmüş bir sosyopolitik örgüttür.
- 2) Erken devlet, temelde karşılıklılık ilkesine dayanan bir ortak ideoloji ile yasallık kazandırılmış bir sosyopolitik örgüttür.
- 3) Erken devlet, toplumsal ilişkilerin düzenlenmesi için oluşmuş merkezileşmiş bir sosyopolitik örgüttür.

Erken devlet, bu temel nitelikleri kendisinden önceki toplumsal örgütlenme biçimi olan şefliklerden getirmiş ve bu özelliklerin değiştirilmesi veya dönüştürülmesiyle erken devletten ergin devlet yapısına geçilebilmiştir.²⁰ Devletliğe yönelen bu gelişmenin tetiği, Claessen ve Skalnik'e göre, çok uzun zaman önce gerçekleşmiş bir eylem ya da olay tarafından çekilmiştir. Ancak belirtilmesi gereken nokta, devletlikle sonuçlanan bu sürecin özellikle bu hedefe, yani devletliğe ulaşmaya yönelik olmasının zorunlu olmadığıdır.²¹ Burada açık olan, gündelik problemlere çözüm bulmak amacıyla atılmış dahi olsa bu çözümlerin bir çıkış etkisi göstererek harekete geçtikten sonra giderek büyüyüp hızlanmasıdır. Bu süreçte, erken devletlerin doğuşuna neden olan etmenlerden herhangi biri diğerlerini de pozitif etkileyecek şekilde ön

¹⁸ Henri J. M. Claessen ve Peter Skalnik, "Sınırlar, Erken Devletin Başladığı ve Sona Erdiği Noktalar", *Erken Devlet (Kuramlar Veriler Yorumlar)*, Çev. Alaeddin Şenel, Ankara: İmge Kitabevi, 1993, s. 277-279.

¹⁹ Henri J. M. Claessen ve Peter Skalnik, "Modellerde ve Gerçeklikte Erken Devlet", *Erken Devlet (Kuramlar Veriler Yorumlar)*, Çev. Alaeddin Şenel, Ankara: İmge Kitabevi, 1993, s. 305; Bondarenko, *On the Nature...*, s. 217, Claessen, *From Incidental Leaders...*, s. 9-10; Jan Wissemann Christie, "State Formation in Early Maritime Southeast Asia: Consideration of the Theories and the Data", *Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde*, 151 (1995), s. 237.

²⁰ Leonid Grinin'in "developed state" ifadesini "ergin devlet" olarak çevirmeyi uygun gördük. Leonid E. Grinin, "Early State, Developed State, Mature State: The Statehood Evolutionary Sequence", *Social Evolution & History*, 7/1 (2008), s. 67-68.

²¹ Claessen ve Skalnik, *Sınırlar, Erken Devletin Başladığı ve Sona Erdiği Noktalar*, s. 285; Christie, *State Formation...*, s. 237.

plana çıkmış; bütün etmenler birbirlerini “karşılıklı destekleyerek” erken devletin gelişimini hızlandırmıştır.²² Erken devletin doğuşuna neden olan bu etmenler, altı başlık olarak belirlenmiştir:

- 1) Nüfus artışı ve nüfus baskısı,
- 2) Çapulcu akınları, savaş, savaş tehlikesi,
- 3) Fetih,
- 4) Üretimde artış (toplumsal artıda, haraç-vergide, gönençte artışlar),
- 5) İdeoloji ve yasallık kazandırma,
- 6) Daha önce kurulmuş devletlerin etkisi.²³

Erken devletlerin doğuşuna neden olan etmenlerden ön plana çıkan bir ya da birkaç etmen, diğer etmenlerden birkaçının gelişimini etkilemiş ve bu etmenler beraber, erken devletin ortaya çıkışını tetiklemiştir. Örneğin üretimin artmasıyla büyüyen bir artı, refahın artışını sağlarken aynı zamanda toplumu, yiyecek üretimiyle ancak dolaylı bir ilişki içinde bulunan kişileri besleyebilecek seviyeye getirmiştir. Bu kişilerin sayısının artması ise gittikçe artan sayıda insanın ürettiklerinin gittikçe daha fazla bir bölümünü teslim etme yükümlülüğü ve bu yükümlülüğü yerine getirebilmek için giderek üretmeye daha bağlı olmalarıyla sonuçlanmıştır. Yiyecek üretimiyle dolaylı bir ilişkileri olan kesim, üretimin artması için zorlama araçlarını da kullanmıştır. Haraç ve sonrasında vergi olarak gelişen kurum, toplumda üretimi gerçekleştiren kesimin, yiyecek üretimine doğrudan dahil olmayan, bunun yerine toplumun bütününe ilgilendiren süreçlerin planlanması ve yönetilmesiyle ilgilenen bir kesim arasında bağ olarak ortaya çıkmış ve giderek bu toplumsal konumlar katılarak sınıflar ortaya çıkmıştır. İşte erken devlet, henüz sınıfların ortaya çıkmadığı, ancak toplumsal kategorilerin bir “yönetenler”, bir de “yönetilenler” olmak üzere iki kategoriye bölündüğü toplumlarda görülmüştür.²⁴

Erken devletin doğuşuna neden olan etmenlerin harekete geçmesinin ardından erken devlet, gelişmesinin başlangıç evresine girmiştir. Bu dönemde henüz kamu yönetimine ilişkin görevliler, görevlerini yerine getirmede çeşitli güçlükler yaşamaktadır. Yönetim aygıtı merkezileşmesini tamamlayamadığı için yönetime ilişkin kararlar, ilkesellikten uzak, tek tek olaylar için verilen niteliktedir.²⁵ Erken devletler yavaş yavaş güç kazanacak ve belli başlı üç

²² Claessen ve Skalnik, *Sınırlar, Erken Devletin Başladığı ve Sona Erdiği Noktalar*, s. 285.

²³ Claessen ve Skalnik, *Sınırlar, Erken Devletin Başladığı ve Sona Erdiği Noktalar*, s. 285; Grinin, *Early State, Developed State, Mature State...*, s. 72, Claessen, *From Incidental Leaders...*, s. 19-25. Skalnik'in, Batı Afrika erken devletlerinin oluşumlarını incelediği makalesi için bkz. Peter, Skalnik, “The Dynamics of Early State Development in the Voltaic Area”, *Political Anthropology The State of the Art* (Ed. S. Lee Seaton/Henri J. M. Claessen), New York: Mouton Publishers, 1979, s. 197-215. Doğu Afrika Goller Bölgesi'nde Buganda, Bunyoro, Ankole, Ruanda ve Burundi erken devletlerinin gelişimi hakkında bkz. Albert A. Trouwborst, “The Political Economy of the Interlacustrine States in East Africa”, *Early State Economics* (Ed. Henri J. M. Claessen/Pieter van de Velde) New York: Routledge, 1991, s. 97-109.

²⁴ Claessen ve Skalnik, *Sınırlar, Erken Devletin Başladığı ve Sona Erdiği Noktalar*, s. 289-290; Norman Yoffee, “Political Economy in Early Mesopotamian States”, *Annual Review of Anthropology*, 24 (1995), s. 285; Claessen, *From Incidental Leaders...*, s. 10.

²⁵ Claessen ve Skalnik, *Sınırlar, Erken Devletin Başladığı ve Sona Erdiği Noktalar*, s. 295.

özelliğini aşarak ergin devletlere dönüşeceklerdir. O halde erken devletin üç özelliğini ve ergin devlete geçiş sürecinde bu özelliklerin nasıl değiştiğini incelememiz gerekmektedir.

1. Karmaşık ve En Az İki Temel Tabakaya ya da Yeni Yetme İki Toplumsal Sınıfa Bölünmüşlük

Erken devlet, ilkel toplumun çözülüşünün hemen ardından insanlığın tarihsel gelişmesinde yeni bir aşama olarak ortaya çıkar. Böylece, henüz modern anlamıyla bir devletten bahsedemsek de devletlik durumunun ilk halkasını oluşturur.²⁶ İlkel toplumun çözülüşü, kendisini ilk olarak en az iki temel tabakaya bölünme üzerinden gösterir. Devletlik durumuna geçiş döneminde yönetici tabaka belirleme ve toplumun geri kalanından daha bağımsız bir duruma gelmeye başlar. Yönetici tabaka gittikçe erki elinde toplar. Bu noktada yavaş yavaş erken devletlerin toplumsal yapısının karakteristiğini oluşturan iki temel özellik ortaya çıkar: Bunlardan ilki, yöneten ve yönetilen olmak üzere iki toplumsal tabakanın ortaya çıkması iken ikincisi hem dikey hem de yatay düzlemde görülen toplumsal hareketlilik.²⁷ Henüz sınıf oluşumu tamamlanmamış ve sınıf yapıları kararlılık kazanmamış olsa da ileride toplumsal, ekonomik, hukuksal ve öteki boyutlar açısından birbirlerinden ayrılarak iki farklı sınıfa dönüşecek olan tabakalar, erken devletin ilk döneminde ortaya çıkar.

Toplumsal tabakalaşmanın ortaya çıkış sebebi, toplumsal ve ekonomik eşitsizliğin artmasıdır. Devletsiz toplumlarda ilkel ve yeterli olmaya derecede farklılaşmış biçimleriyle görülen toplumsal ve ekonomik eşitsizlik, özellikle temel gereksinim maddeleri düzenli olarak yeterli bir biçimde sağlanmasının ötesinde artı üretimin sağlanma olanağına erişilmesiyle artış göstermiştir.²⁸ Elde edilen artı üretim, iş yönetimi işlevi ile kamu yönetimi işlevlerini yürüten, üretici güçlerden ayrı bir tabakanın ortaya çıkmasını ve beslenmesini kolaylaştırmıştır. Toplumsal işbölümünün ortaya çıkışını sağlayan bu süreçte üretici güçler ve toplumsal yapılar karmaşıklaşmaya başlamıştır. Erken devlet, henüz karmaşıklaşmanın tamamlanmadığı, ancak üretimle ilgilenen tabaka ile üretim işlerinden giderek uzaklaşan yönetim tabakasının ortaya çıktığı bir yapıdır. Toplumsal yapıların karmaşıklaşması ve toplumsal tabakaların giderek sınıflara dönüşmesi, erken devletin gelişimi ve ergin devlete yolculuğu sürecinde gerçekleşecektir.

Karmaşıklaşma sürecinin mutlak bir determinizm olmadığına altını çizmeliyiz. Toplumsal tabakalaşma, farklı içsel ve dışsal etmenlere ya da bu iki etmen takımından birine bağlı olarak ters istikamette de ilerleyebilir. Yönetim tabakasının ilk örneklerinden sayılabilecek şefliklerde, kimi örneklerde şefin siyasal ve ekonomik etkinliklerin denetlenip eşgüdüm altına alınması yolundaki eylemleri toplumsal tabakalaşmanın hızlanmasıyla sonuçlanmıştır. Ancak şefin bu eylemlerine karşı toplumsal muhalefetin başarılı olduğu örneklerde tabakalaşma süreci

²⁶ Anatoli M. Hazanov, "Erken Devlet Konusunda Çalışmanın Bazı Kuramsal Sorunları", *Erken Devlet (Kuramlar Veriler Yorumlar)*, Çev. Alaeddin Şenel, Ankara: İmge Kitabevi, 1993, s. 113-114; Yoffee, *Political Economy...*, s. 302.

²⁷ Hazanov, *Erken Devlet Konusunda Çalışmanın Bazı Kuramsal Sorunları*, s. 122-124; Grinin, *Early State, Developed State, Mature State...*, s. 73; Claessen, *From Incidental Leaders...*, s. 10; Skolnik, *The Dynamics of Early State Development in the Voltaic Area*, s. 204.

²⁸ Hazanov, *Erken Devlet Konusunda Çalışmanın Bazı Kuramsal Sorunları*, s. 120; Grinin, *Early State, Developed State, Mature State...*, s. 73; Claessen, *From Incidental Leaders...*, s. 13.

kesintiye uğramıştır. İşte çeşitli yerel koşulların ve devletsiz toplumların kendilerine özgü özelliklerinin etkisiyle toplumsal sınıfların oluşması süreci hızlanabileceği gibi yavaşlayabilir ya da kesintiye uğrayabilir. Nitekim tamamen ortadan kalkabileceği gibi yeniden canlanabilir. Artı üretim olanağının ortaya çıkması, toplumsal sınıfların doğumu için bütün toplumlarda ön koşul olarak kabul edilebilirse de toplumların somut durumları, sürecin ilerleyişinde etkili olmuştur.²⁹

Her toplumun kendine has toplumsal özellikleri bir yana bırakılırsa yukarıda da belirtildiği üzere erken devletlerin toplumsal yapısının karakteristiğini oluşturan birbiriyle bağlantılı iki özellik vardır. Bunlar, birden fazla toplumsal tabakanın bulunması ve hem dikey hem yatay düzlemlerde görülen hareketlilikler.³⁰ Bu özellikler, elbette modern devletlerde görüldüğü sıklık ve yoğunlukta olmamak üzere, toplumsal yapının tüm düzeylerinde görülebilir. Örneğin yeni gelişmeye başlayan yönetici tabaka, yöneticiye yakınlıklarına göre sistemde dikey ve yatay olarak yer değiştirebilir; yeni gelişmekte olan birtakım kamu görevleri kalıtsal üstlenme veya atama yoluyla yönetici tabaka içinde paylaştırılabilir. Bununla beraber başlangıçta yönetici tabakaya dahil olmamakla birlikte ekonomik bakımdan bağımsızlığını yitirmemiş avamdan kimselerin de yönetici tabakaya eklenmesi olasıdır. Erken devletlerde, henüz kararlılık kazanmış sınıf yapılarına sahip olmasa da toplumsal hareketliliğe müsaade eden tabakalaşma düzeyine erişilmiştir. Bu açıdan erken devletler, en az iki temel tabakaya sahiptirler.

2. Karşılıklılık İlkesine Dayanan Bir Ortak İdeoloji

Erken devletlerin belki de en karakteristik özellikleri, devletsiz toplumlardan getirdikleri karşılıklılık ilkesidir. Devletsiz toplumlar, doğa ile ilişkisi çok temel düzeyde olan toplumlardır. Bu ilişki, üretim ile tüketimin çakışmasıyla sınırlıdır. Teknoloji, üretim ilişkileri vs. hep bu çakışmayı sağlayacak şekilde düzenlenir. Bu ilişki, toplumdaki her bir kimsenin kendisi ve ötekiler için çalıştığı, öteki insanların da bunun karşılığında diğerleri için çalıştığı bir denge üzerine kuruludur.³¹ Bireyler, bu birbiri için çalışma olgusu üzerinden karşılıklı bir yükümlülük duygusu beslerler. İşte karşılıklılık ilkesinin özü de buradadır. Devletsiz toplumlarda bütün bireyler, karşılığını alacaklarını düşünerek ve gerçekten de alarak üretim ilişkileri içinde bulunurlar. Erken devletler ortaya çıktıkları ilk zamanlarda, bu ilkeyi siyasal alanda kullanırlar.

Erken devletlerde karşılıklılık ilkesi, yönetici tabaka ile yönetilen tabaka arasında adı konulmamış bir anlaşma şeklinde işler. Yönetilen tabaka, korunma ve armağanlar karşılığında

²⁹ Hazanov, *Erken Devlet Konusunda Çalışmanın Bazı Kuramsal Sorunları*, s. 120-121; Grinin, *Early State, Developed State, Mature State...*, s. 67. Nitekim Grinin, "The Early State and Its Analogues" isimli makalesinde erken devlet olmayı başaramayan yapıları incelemiştir. Detaylı bilgi için bkz. Leonid E. Grinin, "The Early State and Its Analogues", *Social Evolution & History*, 2/1 (2003), s. 131-176.

³⁰ Hazanov, *Erken Devlet Konusunda Çalışmanın Bazı Kuramsal Sorunları*, s. 130; Yoffee, *Myths of the Archaic...*, s. 37; Henri J. M. Claessen, "The Balance of Power in Primitive States", *Political Anthropology The State of the Art* (Ed. S. Lee Seaton/Henri J. M. Claessen), New York: Mouton, 1979, s. 186-187.

³¹ Lawrence Krader, "Devletin Asya Göçebeleri Arasındaki Kökeni", *Erken Devlet (Kuramlar Veriler Yorumlar)*, Çev. Alaeddin Şenel, Ankara: İmge Kitabevi, 1993, s. 137; Claessen, *From Incidental Leaders...*, s. 5.

ürettiklerinin bir kısmını yönetici tabakaya vermeyi kabul eder.³² Bu tabaka, başlangıçta haraç, ilerleyen zamanlarda ise vergi olarak yerine getirdiği ödemelerin yanı sıra yönetenlerin hizmet taleplerini de karşılar.³³ Dahası, bu anlayış giderek yerleşir ve zamanla egemenin veya yönetim aygıtı içerisinde büyük sorumluluk gerektiren makamlarda bulunanların, gördükleri hizmetler karşılığında yönetilen tabakadan daha fazla ve daha iyi şeyler almaları olağan hale gelir. Yönetilen tabakaya sağlanan koruma ve zaman zaman verilen armağanlar devam ettiği sürece karşılıklılık ilkesinin devamı mümkündür. Kaldı ki sistem, karşılıklı yükümlülüklerin çoğunlukla bir tarafa yüklenmesine yol açsa ve mal ve emek akışı, çoğunlukla ideolojik düzeyde karşılık bulsa dahi devam etmeye yatkın görünmektedir.³⁴ Ancak bu sistemi yok edecek tohumlar, en başından beri sistemin içindedir. Karşılıklılık ilkesinin çözülüşünde iki etmen vardır. İlk etmen, yönetici tabakanın büyümesidir. Erken devletin gelişimiyle paralel bir şekilde yönetici tabakanın büyümesi, karşılıklılık ilkesinde yönetilenler aleyhine olacak şekilde bir dengesizliğe yol açar. Koruma gibi daha çok tinsel bir yarar karşılığında yönetilenler tarafından üretilenleri talep edenlerin sayısının artması, üretilenlerin daha büyük bir kısmının yönetici tabakaya verilmesini gerektirir. Bu durum, yönetilenlerin yönetenlere daha bağımlı hale gelmelerine yol açarken yavaş yavaş özgürlüklerini kaybetmelerine dahi sebep olabilir. Bu da karşılıklı yükümlülük duygusunu zayıflatır. İlk etmenin etkisini artıracak ikinci etmen ise maddi nesnelere karşı gittikçe artan bir isteğin doğması ve üretim araçları üzerinde kamusal sahipliğin yerini özel mülkiyetin almasıdır.³⁵ Özel mülkiyetin gelişmesiyle beraber yönetilenlerden talep edilenlerin artmasına ek olarak bizzat yönetenlerin mülkiyetinde olan topraklarda çalışmalarının istenmesi ve giderek bu topraklara bağımlı kılınmaları, karşılıklı yükümlülük duygusuna zarar vermiştir. Bu durum, karşılıklılık ilkesinin yine yönetilenler aleyhine zayıflamasına yol açmıştır. Zaten tam bir denge durumunda olmayan karşılıklılık ilkesi, özel mülkiyetin gelişimiyle beraber giderek zayıflamıştır. Bir ideolojik öge olarak erken devletin başlangıç evresinde oldukça önemli olsa da bir ekonomik ilke olarak karşılıklılık ilkesi giderek güçten düşmüş ve erken devlet, karşılıklılık ilkesinin yerini karşılıksızlık ilkesinin almasıyla sona ermiştir.³⁶

Erken devletler ile ergin devletler arasındaki farkı burada görmek mümkündür. Erken devletlerdeki karşılıklılık ilkesi yerini karşılıksızlık ilkesine bırakırken ilkel toplum sivil topluma dönüşür. Sivil toplum, sınıflar arasında bölünme ve zıtlık üzerine kurulu olup mensuplarının her birinin hem kendi geçimini sağlamak hem de bir sınıf olarak kendisini yeniden üretmek için çabaladığı bir yapıdır. Bu yapıda sınıflar arasında bir karşılıklı yükümlülük duygusu yoktur ve bir sınıfın çalışmasının karşılığı, öteki sınıfa benzeri bir çalışma ile verilmez. Aksine sınıflar

³² Henri J. M. Claessen, “Erken Devlete Yapısal Bir Yaklaşım”, *Erken Devlet (Kuramlar Veriler Yorumlar)*, Çev. Alaeddin Şenel, Ankara: İmge Kitabevi, 1993, s.214-215; Claessen, *From Incidental Leaders...*, s. 11.

³³ Henri J. M. Claessen ve Peter Skalnik, *Modellerde ve Gerçeklikte Erken Devlet*, s. 302; Yoffee, *Myths of the Archaeic...*, s. 138; Skalnik, *The Dynamics of Early State Development in the Voltaic Area*, s. 201.

³⁴ Henri J. M. Claessen ve Peter Skalnik, *Modellerde ve Gerçeklikte Erken Devlet*, s. 303; Claessen, *From Incidental Leaders...*, s. 31; Ronald Cohen, “Paradise Regained: Myth and Reality in the Political Economy of the Early State”, *Early State Economics* (Ed. Henri J. M. Claessen/Pieter van de Velde), New York: Routledge, 1991, s. 113-115.

³⁵ Henri J. M. Claessen, *Erken Devlete Yapısal Bir Yaklaşım*, s. 215.

³⁶ Claessen ve Skalnik, *Sınırlar, Erken Devletin Başladığı ve Sona Erdiği Noktalar*, s. 296-297; Krader, *Devletin Asya Göçebeleri Arasındaki Kökeni*, s. 137; Grinin, *Early State, Developed State, Mature State...*, s. 68.

arasında bir mücadele vardır. Toplumsal her alanda süren bu mücadelenin en yoğun olduğu alan, siyasal alandır. Nitekim sınıfların mücadelesi ve karşılıksızlık ilkesi, devletin de üzerine kurulduğu ilkedir.³⁷ İşte bir ekonomik ilke olan karşılıklılık ilkesinin siyasal bir ilke olan karşılıksızlık ilkesine dönüşümü, erken devlet ile ergin devleti birbirlerinden ayırır.

Devletsiz toplumlardan getirdiği karşılıklılık ilkesinin karşılıksızlık ilkesine dönüşümüyle erken devletlerde iş bölümüne ilişkin ögeler daha fazla başat konuma geçer. Karşılıksızlık ilkesi, bir hükümet aygıtının gelişimini de olumlu etkiler. Yeni gelişen bu hükümet aygıtı, zaman içerisinde karşılıklılık ilkesine dayanan yükümlülükleri yerine getirme gereksinimi duymaksızın varlığını sürdürebilecek kadar güçlenir. Temel üretim aracı olan toprağın bir özel mülkiyet nesnesi haline gelmesi ve devlet örgütünün üretim araçları üzerinde tekeli bir denetim kurmuş olması bu gücün kaynağıdır. Devlet hiyerarşisi, daha çok mülkiyete doğru yönelerek karşılıklılık ilkesinin etkisini daha da zayıflatır. Böylelikle erken devletin sonu gelir. Karşılıklılık ilkesi, bir devletin erken devlet olarak nitelendirilip nitelendirilemeyeceği noktasında oldukça önemlidir. Hatta denilebilir ki erken devlet denilince akla “karşılıklılık” kavramı gelir.³⁸

3. Merkezileşmiş Bir Sosyopolitik Örgüte Sahip Olma

Erken devletler, toplumsal ilişkilerin düzenlenmesi için zorlayıcı güç kullanabilecek, merkezileşmiş ve hiyerarşik biçimde örgütlenmiş siyasal sistemlerdir. Bu sistemde, sistemin alt kademelerinde yer alanlar erken devletin başındaki kişiye karşı sorumludurlar. Erken devletin henüz emekleme aşamasında, devletin başındaki kişinin ailesinden olmak, sistemde yer edinmenin başat şartıyken görülmesi gereken kamusal görevlerin artmasıyla yavaş yavaş aile dışından kişilere de yer verilmiştir.³⁹ Erken devletin gelişimi, merkezileşmiş bir sosyopolitik örgüt haline dönüşümünde takip edilebilir.

Bir siyasal makamın işlevlerindeki artış, ona daha büyük bir güç ve otorite sağlar. Erken devletlerin ilk zamanlarında siyasal makamın işlevi kısıtlıdır. Buna bağlı olarak gücü ve otoritesi de sınırlıdır. Ülke topraklarının tamamında kontrolü sağlamakta dahi zorlanan erken devletler, bu sorunu çözmek için yönetici tabakanın yılın tamamını ülke topraklarında gezmesi ve böylece denetimi sağlamasında bulmuşlardır.⁴⁰ Bunun yanı sıra olağanüstü yetkilerle donatılmış ve bizzat merkezden görevlendirilmiş görevlileri çeşitli bölgelere göndermek veya sürekli olarak denetlenemeyecek görevlilerden görevi üstlenmeleri karşılığında kişisel garantiler talep etmek gibi yöntemler de kullanılmıştır. Yine görevlerin kısa süreler için verilmesi veya görevlilerin görevlendirildikleri bölgelere mallarını ve akrabalarını götürmelerine izin verilmemesi gibi uygulamalara da başvurulmuştur. Zamanla siyasal güç, ekonomik ve ideolojik

³⁷ Krader, *Devletin Asya Göçebeleri Arasındaki Kökeni*, s. 137; Grinin, *Early State, Developed State, Mature State...*, s. 68.

³⁸ Henri J. M. Claessen ve Peter Skalnik, *Modellerde ve Gerçeklikte Erken Devlet*, s. 298.

³⁹ Ronald Cohen, “Devletin Kökenleri Yeniden Değerlendirme”, *Erken Devlet (Kuramlar Veriler Yorumlar)*, Çev. Alaeddin Şenel, Ankara: İmge Kitabevi, 1993, s. 51; M. Estelle Smith, “The ABCs of Political Economy”, *Early State Economics* (Ed. Henri J. M. Claessen/Pieter van de Velde) New York: Routledge, 1991, s. 42.

⁴⁰ Mounira M. Charrad, “Central and Local Patrimonialism: State-Building in Kin-Based Societies”, *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 636(2011), s. 52; Grinin, *The Early State and Its Analogues*, s. 148.

güç ve akrabalık ilişkileriyle işbirliği içinde etkinlik göstermiş ve yönetim aygıtının işlerindeki artış, gücünün ve otoritesinin de artmasını sağlamıştır. Neticede erken devlet, kendisinden önceki toplumsal yapılarda bulunmayan kamu yönetimi aygıtlarının gelişmeye başladıkları yapı olmuştur.⁴¹

Erken devletlerin merkezileşmesi, tıpkı toplumsal tabakalaşma bahsinde ifade ettiğimiz gibi deterministik bir şekilde ilerlememiştir. Örneğin Cohen, şeflerin merkezi bir denetim yoluna adımlarını atınca iki yapısal sonuçtan birinin doğacağını ifade etmiştir.⁴² Şeflerin başarısızlığa uğrayarak merkezi denetimi sağlayamadıkları ihtimal, şefliklerin parçalanmasıyla sonuçlanmıştır. Erken devletin doğumu esnasında toplumun geri kalanı, merkezden örgütlenendirilen bir hiyerarşinin gelişmesine ya da dayatılmasına karşı çıkarak şefliğin parçalanmasını sağlayabilir. Buna karşılık halk bu hiyerarşinin gelişmesine ya da dayatılmasına karşı çıkmazsa veya şefler, eğer merkezi denetimi sağlama konusunda başarılı olurlarsa merkezileşmiş bir sosyopolitik örgüt olarak erken devletin tezahürü için önemli bir adım atılmış olur.⁴³ Merkezi denetimin sağlanmasıyla makamlara yakın akrabaların geçirilmesinin yerini şeflerin akrabası olmayan kişilerin idari yapıda görevlendirmeleri alır. Bu durum da daha yüksek derecelerde örgütlenmeyi beraberinde getirerek devletliğe doğru giden gelişmeyi hızlandırır. Yüksek örgütlenme seviyesi, toplumun geri kalanının şeflerden yerine getirmesini beklediği işlevleri yerine getirmede daha önceki dönemlere kıyasla daha başarılı olur. Halkın gereksinimlerinin karşılanıyor oluşu merkezileşmiş sosyopolitik bir örgüt olan erken devletin varlığını sürdürmesi yönünde kuvvetli bir baskı yaratır.⁴⁴ Neticede daha önce belirtilen toplumsal tabakalaşmanın oluşması ve karşılıklılık ilkesinin yavaş yavaş kaybolmasına eklenen merkezileşme olgusu, erken devlet sürecinin tamamlanması ve ergin devletlerin ortaya çıkmasıyla sonuçlanır.

Sonuç olarak bir süreç olarak erken devlet, kendisinden önceki toplumsal örgütlenme olan şeflikler ile kendisinden sonraki toplumsal örgütlenme olan ergin devletler arasında bir köprü vazifesi görür. Nitekim erken devletlerin bünyelerinde "devlet öncesi" evreden birçok özelliğin yer aldığı görülür.⁴⁵ Şefliklerin sahip olduğu özellikler, ergin devleti ortaya çıkaracak özelliklere, erken devlet sürecinde dönüşür. Bu dönüşüm, erken devletin şeflikler ile ergin devlet arasındaki kesintisizlik ve sürekliliği sağlayan bir halka olarak değerlendirilebilmesine olanak sağlar.⁴⁶ Üstelik erken devlet düşüncesi, etnografik ve arkeolojik verilerle de uyumlu görünmektedir.⁴⁷ Nitekim bu veriler, devletten önce de toplumsal örgütlerin bulunduğunu ve bu örgütlerin şefliklerden farklı nitelikleri haiz olduğunu göstermektedir. Bu yüzden şeflikler

⁴¹ Peter Skalnik, "Bir Süreç Olarak Erken Devlet", *Erken Devlet (Kuramlar Veriler Yorumlar)*, Çev. Alaeddin Şenel, Ankara: İmge Kitabevi, 1993, s. 248-249; Charrad, *Central and Local...*, s. 65; Grinin, *The Early State and Its Analogues*, s. 148; Claessen, *From Incidental Leaders...*, s. 11.

⁴² Ronald Cohen, *Devletin Kökenleri Yeniden Değerlendirme*, s. 81; Grinin, *The Early State and Its Analogues*, s. 133; Bondarenko, *On the Nature...*, s. 220-221.

⁴³ Ronald Cohen, *Devletin Kökenleri Yeniden Değerlendirme*, s. 87-88; Grinin, *The Early State and Its Analogues*, s. 133; Smith, *The ABCs of Political Economy*, s. 39.

⁴⁴ Ronald Cohen, *Devletin Kökenleri Yeniden Değerlendirme*, s. 103.

⁴⁵ Hazanov, *Erken Devlet Konusunda Çalışmanın Bazı Kuramsal Sorunları*, s. 123; Claessen, *From Incidental Leaders...*, s. 12.

⁴⁶ Hazanov, *Erken Devlet Konusunda Çalışmanın Bazı Kuramsal Sorunları*, s. 123.

⁴⁷ Grinin, *Early State, Developed State, Mature State...*, s. 67.

ile ergin devletler arasındaki örgütlenme şekillerini açıklayacak bir kavrama ihtiyaç vardır ki kanaatimizce "erken devlet" kavramı, bu boşluğu doldurmaya güçlü bir adaydır. Bu nedenle "erken devlet" kavramı, şeflikler ile ergin devlet arasında bir köprü olarak "Genel Kamu Hukuku" dersi açısından önemli bir konu olma potansiyeline sahiptir. İzleyen başlıkta bu konuyu tartışacağız.

II. "GENEL KAMU HUKUKU" VE "ERKEN DEVLET"

A. GENEL KAMU HUKUKU DERSLERİNDE DEVLET ANLATISI

İnsanların toplum haline gelmesinden sonraki dönemde ortaya çıkan ve gelişimini aralıksız olarak sürdüren bir örgütlenme tarzı olarak devlet,⁴⁸ hukuk fakültelerinde "Genel Kamu Hukuku" derslerinin başat konusu olagelmıştır. Farklı üniversitelerde farklı dönemlerde -ve hatta farklı isimlerle- verilen "Genel Kamu Hukuku" dersi, hukuk eğitiminde yer alan ve hukuk denilince akla gelen "Madeni Hukuk", "Ceza Hukuku", "Borçlar Hukuku", "Usul Hukuku" gibi derslerden farklı bir noktada yer alır. Öncelikle, yukarıda sayılan dersler gibi pozitif hukukla doğrudan ilişkili değildir. Sayılan dersler çoğunlukla yürürlükte olan mevzuatla bağlantılı olacak şekilde ele alınırken Genel Kamu Hukuku dersinin ve bu dersi veren akademisyenlerin elinin altında böyle bir mevzuat yoktur. Genel Kamu Hukuku dersinin başat konusu devlettir. Bu derste ağırlıklı olarak devletin gelişimi üzerinde durulur. Ancak bu durum dersin salt "Siyasal Düşünceler Tarihi" veya "Antropoloji" dersi olduğu anlamına gelmez. Nitekim Güler'e göre dersin özelliği, kendi iddiasınca devlet gerçekliği üzerine değil, hukuksal düşünceler üzerine çalışmasıdır.⁴⁹ Yazar, Genel Kamu Hukuku dersinin anayasa hukuku ve insan hakları eksenine doğru çekildiğini ve disiplinin araştırma programının 1) devletin tanımı, 2) egemenlik ve yasallığın nitelikleri, 3) devletin kökeni, 4) devletin kuruluş özellikleri, 5) devlet biçimleri ve 6) din-kilise ve devlet ayrılığı başlıklarından oluştuğunu ifade etmiştir.⁵⁰ Bununla beraber Genel Kamu Hukuk alanına ait başlıca ders kitaplarını inceleyen yazar, kitapların dikkat çeken özelliğinin Batı devlet teorileri dünyasından konuşmalar olduğunu; Batı devlet teorisi geleneği dışında yer alan Doğu, İslam, Türk, Fars vb. geleneklerine yer verilmediğini belirtmiştir.⁵¹

Genel Kamu Hukuku dersi, yukarıda da ifade edildiği üzere herhangi bir mevzuata bağlı kalınmadan anlatılan, bu açıdan dersi veren öğretim üyesinin akademik çalışmalarına ve eğilimlerine fazlasıyla uygun bir ders olagelmıştır. Bu elbette, dersin bir müfredatının olmadığı anlamına gelmez. Farklı fakültelerde verilen Genel Kamu Hukuku dersleri incelendiğinde bu derslerin ele aldıkları konular, çok büyük oranda birbirini tutar. Pozitif hukukla olan bağı, yukarıda sayılan diğer derslere kıyasla daha gevşek, müfredat açısından ise daha muğlak görünse

⁴⁸ Güler, *Devlet Bilimi Göçebe ve Yerleşik Devlet*, s. 19.

⁴⁹ Güler, *Devlet Bilimi Göçebe ve Yerleşik Devlet*, s. 48.

⁵⁰ Güler, *Devlet Bilimi Göçebe ve Yerleşik Devlet*, s. 48.

⁵¹ Güler, Prof. Dr. İlhan Akın'ın "Devlet Doktrinleri", Prof. Dr. Recai G. Okandan'ın "Umumi Amme Hukuku Dersleri", Prof. Dr. Yahya Zabunoğlu'nun "Devlet Kuramına Giriş Tanım-Kaynak-Unsurlar", Karl Doebling'in "Genel Devlet Kuramı", Prof. Dr. Oktay Uygun'un "Devlet Teorisi", Prof. Dr. Kemal Gözler'in "Devletin Genel Teorisi - Bir Genel Kamu Hukuku Ders Kitabı", Prof. Dr. Ali Murat Özdemir'in "Genel Kamu Hukuku-Kuramsal Yaklaşım" ve Prof. Dr. Abdurrahman Saygılı'nın "Kutsal Canavar Devlet-Bir Çalışma Taslağı" isimli kitaplarını incelemiştir. Güler, *Devlet Bilimi Göçebe ve Yerleşik Devlet*, s. 50-57.

de ülkemizde Genel Kamu Hukuku dersi, büyük oranda benzer konuların anlatıldığı bir müfredata sahiptir. Ders kitapları olarak önerilen kitaplardaki farklılıklar, her akademisyenin konulara farklı yoğunluklarda önem vermeleri temelinde bir farklılıktır.

Bir bütün olarak bakıldığında devleti konu edinen Genel Kamu Hukuku dersinin Batı devlet teorilerine ağırlık verdiği söylenebilir. Devlet üzerine sahip olduğumuz bilgi birikiminin büyük bir kısmı Batı Avrupa kaynaklı olduğundan⁵² bu durum son derece normaldir. Ancak özellikle devletsiz toplumlardan devletli toplumlara geçiş sürecine ilişkin Anadolu ve Mezopotamya coğrafyalarındaki son bulgular, Genel Kamu Hukuku disiplininin yeni bölgeleri ve yeni kavramları odağına almasını zorunlu hale getirmektedir. Böylelikle devlet olgusuna ilişkin daha bütüncül bir yaklaşımın geliştirilmesi olasıdır. Kanaatimizce "erken devlet" yaklaşımı Genel Kamu Hukuku müfredatına yeni bir ekleme olarak bu bütüncül yaklaşımı sağlamaya yönelik bir adım olacaktır.

B. GENEL KAMU HUKUKU MÜFREDATINDA "ERKEN DEVLET"

"Erken devlet" kavramının Genel Kamu Hukuku müfredatına en önemli katkısının devletleşme olgusunun bir devrim değil, süreç olduğunu göstermesi noktasında olacağı kanaatindeyiz. Bir toplumsal örgütlenme biçimi olarak devlet, tarihin belirli bir döneminde bir toplumun, daha düzenli ve hatta belli gerçeklerle çeşitli politika ve uygulamalara sahip çıkan ve bu bakımdan maddi ve manevi açıdan kimi ortak çıkar ve davranış formasyonlarını çeşitli kurum ve kurallarla işler hale getiren bir yönetim ve denetim mekanizmasına duyduğu ihtiyacın sonucudur.⁵³ Bu süreç, son derece yavaş ve ileri ve geri gidişlerle ve belki de sonunda devletleşmenin olduğu bilinmeden devam etmiştir. Kalkolitik döneme, yani M.Ö. 5.500-3.100 yılları arasına kadar geri götürülebilecek bu sürecin başlangıcında ilk ön kent kültürleri ortaya çıkmıştır.⁵⁴ Devleti konu edinen Genel Kamu Hukuku dersi, kent devletlerini ele almadan önce şeflikler ve kent devletleri konuları arasına "Erken Devlet" başlığını ekleyerek devletleşme olgusunun bir süreç olduğunu ve devletin bir sabah kalkıldığında karşılaşılan bir anomali olmadığını daha iyi ortaya koyabilir.⁵⁵

"Genel Kamu Hukuku" müfredatına eklenecek "Erken Devlet" başlığının ilk faydası, yukarıda da bahsedildiği gibi devletleşmenin bir süreç olduğunu gösterecek olmasıdır. İkinci faydası, devleti ve devletleşme olgusunu Anadolu topraklarında ele alma imkanı tanımasıdır. İlk devletler, birbirinden farklı altı bölgede gelişmiştir.⁵⁶ Mezopotamya coğrafyası bu

⁵² Güler, *Devlet Bilimi Göçebe ve Yerleşik Devlet*, s. 125.

⁵³ Mehmet Altun, *Yukarı Mezopotamya'da Devletin Kökeni*, İstanbul: Minotor Kitap, 2025, s. 142.

⁵⁴ Altun, *Yukarı Mezopotamya'da Devletin Kökeni*, s. 147; Elman Rogers Service, *Origins of the State and Civilization: The Process of Cultural Evolution*, New York: W. W. Norton & Company, Inc., 1975, s. 204-205

⁵⁵ Gözlemler ve öğrencilerle yaptığımız görüşmeler, ilk dönem konuları arasında özellikle şefliklerden kent devletlerine geçiş sürecinin çok ani ve belirsiz olduğu izlenimini beraberinde getirmiştir. Bu durum elbette Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde Genel Kamu Hukuku dersini alan birinci sınıf öğrencileri için geçerli olmakla beraber dersin genel bütünlüğü açısından da "Erken Devlet" başlığının faydalı olacağı kanaatindeyiz.

⁵⁶ Bu bölgeler, 1) Avrupa, Kuzey Afrika ve Nil vadisinden başlayıp, Hindistan'ı, Çin'i ve Japonya'yı da dışarıda bırakmaksızın, Uzak Doğu'ya ve Güney Asya'ya dek uzanan sürekli bir şerit oluşturan bölge, 2) Meksika'yı ve Yucatan'ı da içeren bir Orta Amerika gelişme bölgesi, 3) And Dağları'nın yüksek yerlerinde bulunan bir Güney Amerika gelişme bölgesi, 4) Bir Batı Afrika bölgesi, 5) Göller Bölgesi'nde ve Etiyopya yaylalarında bulunan bir

bölgelerden biridir. Bu bölgenin insanlık tarihindeki özel yeri, dünyanın en eski uygarlıklarından bir tanesinin Dicle ve Fırat nehirlerinin aşağı kıvrımları boyunca Basra Körfezi'ne kadar dayanan düz alüvyon ovası üzerindeki Sümer topraklarında doğmuş olmasıdır.⁵⁷ İlk kent devletleri bu coğrafyada ortaya çıkarken bu ilk kent devletlerinden önce ne olduğu, nasıl bir toplumsal örgütlenme bulunduğu sorusunun cevabı, muhtemelen Anadolu coğrafyasında bulunmaktadır. Nitekim ilk ön kent kültürlerinin başladığı Kalkolitik dönemde Anadolu'da yerleşim yerlerinin sayısı 1.200'e ulaşmıştır. Alişar/Yozgat, Domuztepe/Kahramanmaraş, Yumuktepe/İçel, Arslantepe/Malatya, Değirmentepe/Malatya ve Girikihacıyan/Diyarbakır gibi yerleşimler, dönemin önemli merkezleri arasındadır.⁵⁸ Çatalhöyük ve Göbeklitepe gibi Neolitik dönemden itibaren gelişmeye başlayan merkezler de dahil edildiğinde devletleşme olgusunun ilk izlerinin Anadolu topraklarında yer alması ve bu duruma "Genel Kamu Hukuku" müfredatında yer verilmesi önemlidir. Nitekim bu merkezler, Kalkolitik Dönem'de yavaş yavaş daha örgütlü bir yapıya geçmişlerdir. Öyle ki bu bölgelerde yapılan kazılarda örgütlü yapının izlerini ortaya koyacak çeşitlilikte sembol ve armalar çıkarılmıştır.⁵⁹ Bu arkeolojik çalışmaların sağladığı verilerin Genel Kamu Hukuku müfredatına eklenmesi, devletin daha bütüncül bir yaklaşımla ele alınmasına yardımcı olacaktır. Bununla beraber ilk devletlerin görüldüğü Mezopotamya bölgesiyle Anadolu arasındaki bağlar da ortaya konabilecek ve kent devletleri dönemine daha doğal bir geçiş yapılabilmesinin önü açılacaktır.

Anadolu coğrafyasının devletleşme olgusuna etkisi, Sümer kent devletlerine giden yolu aydınlatacaktır. Bu devletleşme olgusunun nasıl farklı yollarda ilerlediğinin açıklanmasında da iyi bir başlangıç noktası teşkil edecektir. Hatırlanacağı üzere Sümer kent devletleriyle doğan Mezopotamya uygarlıkları, birinci bin yılın ikinci yarısından itibaren İran kökenli Perslere aktarılmıştır.⁶⁰ Bu miras daha sonra Helenistik krallıklara devredilirken iki farklı devletleşme geleneği ortaya çıkmıştır. Büyük İskender'in Makedon İmparatorluğu ve ölümünden sonra ortaya çıkan Helenistik krallıklar, kent devletlerinin ardından yeni bir toplumsal örgütlenme sonuculanacak bir sürece girmiştir. Bu süreç bugün bildiğimiz Batı Avrupa kaynaklı yaklaşımda ele alınmıştır. Genel Kamu Hukuku müfredatında kendisine pek yer bulamayan ise bu yaklaşım dışında, Makedon İmparatorluğu'nun Asya'daki topraklarındaki yeniden devletleşme olgusudur. Erken devlet kavramı ve devamında ele alınacak "Göçebe Devlet"⁶¹ kavramı ile Batı Avrupa kaynaklı yaklaşımın yanında devletin farklı bir bakış açısıyla ele alınmasının önü açılmış olacaktır.

Doğu Afrika bölgesi ve 6) Bir Polinezya bölgeleridir. Ronald Cohen, *Devletin Kökenleri Yeniden Değerlendirme*, s. 55; Asya'daki gelişmeler için bkz. Christie, *State Formation...*, s. 243-253.

⁵⁷ Altun, *Yukarı Mezopotamya'da Devletin Kökeni*, s. 183; Yoffee, *Political Economy...*, s. 291; Service, *Origins of the State and Civilization...*, s. 207; David Wengrow, *What Makes Civilization? The Ancient Near East & the Future of the West*, United Kingdom: Oxford University Press, 2010, s. 23.

⁵⁸ Altun, *Yukarı Mezopotamya'da Devletin Kökeni*, s. 147.

⁵⁹ Altun, *Yukarı Mezopotamya'da Devletin Kökeni*, s. 147; Yoffee, *Political Economy...*, s. 291; Wengrow, *What Makes Civilization?*, s. 46.

⁶⁰ Yoffee, *Political Economy...*, s. 292-299; Service, *Origins of the State and Civilization...*, s. 216-217.

⁶¹ Güler'e göre yerleşik devlet olgusu, göçebe devlet olgusunu yok saymaktadır. Halbuki göçebe devletler ilk kez milattan önceki bin yıl içinde Çin, Hint, İran gibi tarımcıların sınırında görülmüşlerdir. Güler, *Devlet Bilimi Göçebe ve Yerleşik Devlet*, s. 247. Grinin'in sınıflandırmasına göre göçebe devletleri, "erken devlet benzerleri" arasında sayabiliriz. Grinin, *The Early State and Its Analogues*, s. 139-141.

Sonuç olarak "erken devlet" kuramı, yalnızca bir tarihsel evreyi açıklama girişimi değil; aynı zamanda devlet olgusuna dair teorik çerçevemizi zenginleştiren, alternatif coğrafyalara ve farklı sosyopolitik gelişim örneklerine yer bulan bir yaklaşımdır. Bu nedenle "Genel Kamu Hukuku" dersinde bu kurama daha geniş yer verilmesi, sadece daha bütünsel bir yaklaşımı getirmekle kalmayacak; aynı zamanda öğrencilerin devletin evrimsel doğasını çok daha derinlikli biçimde anlamalarına da katkı sağlayacaktır.

SONUÇ

Devletin doğuşu ve gelişimi üzerine yürütülen tartışmalar, tarih boyunca farklı disiplinler tarafından farklı açılardan ele alınmıştır. Ancak bu yaklaşımların çoğu, devleti modern Batı Avrupa devletleri üzerinden kavramsallaştırmakta; devlet olgusunu tek yönlü, tekil ve Batı merkezli bir gelişim çizgisi içinde değerlendirme eğilimi taşımaktadır. Bu durum, hem farklı coğrafyalardaki siyasal örgütlenme biçimlerini yeterince dikkate almamakta hem de devletin ortaya çıkışındaki evrimsel sürekliliği göz ardı etmektedir. İşte tam bu noktada Henri J. M. Claessen ve Peter Skalnık öncülüğünde geliştirilen "erken devlet" yaklaşımı, bu sınırlı bakış açısına önemli bir alternatif sunmakta ve devletin bir süreç olarak anlaşılmasını mümkün kılmaktadır.

Makale boyunca ortaya konulduğu üzere erken devlet kavramı, devlet öncesi şeflik yapılarından ergin (olgun) devlete geçişte bir ara evreyi temsil eder. Bu evrede siyasal tahakkümün, toplumsal tabakalaşmanın ve merkezileşmiş yönetim aygıtlarının ilk örneklerine rastlanmaktadır. Erken devlet, bu anlamda hem bir sürekliliği hem de dönüşümü simgeler. Şefliklerden devlete geçişin lineer değil, kimi zaman gerileme ve yeniden yapılanma evreleriyle kesintili bir biçimde gerçekleştiği; coğrafi, toplumsal ve ekonomik koşullara bağlı olarak farklılık arz ettiği, erken devlet yaklaşımıyla açıkça ortaya konulmuştur.

Makalenin temel argümanlarından biri de, "erken devlet" kavramının, Türkiye'de hukuk fakültelerinde okutulan "Genel Kamu Hukuku" derslerinin müfredatında önemli bir boşluğu doldurabileceğidir. Halihazırdaki müfredat, devleti çoğunlukla Batı siyasal düşüncesinin gelişim çizgisi içinde ele almakta; Doğu toplumlarının, İslam dünyasının veya Anadolu-Mezopotamya eksenli ilk örgütlenmelerin katkısını ikinci plana itmektedir. Oysa erken devlet yaklaşımı, devleti modern biçimiyle değil; tarihsel, kültürel ve sosyoekonomik koşullara göre evrilen bir yapı olarak kavramsallaştırmakta; Mezopotamya, Anadolu, Çin, Meksika ve Peru gibi farklı coğrafyalarda gelişen devletleşme örneklerini ortak bir teorik çatı altında inceleme imkânı sunmaktadır. Bu sayede devletin yalnızca Avrupa kaynaklı bir kurum olmadığı, insanlık tarihinin farklı noktalarında benzer sorunlara farklı çözümler aranarak doğmuş çok biçimli bir yapı olduğu anlaşılabilir.

Özellikle Anadolu'da yer alan Arslantepe, Çatalhöyük ve Göbeklitepe gibi arkeolojik merkezlerin sunduğu bulgular, devletin ilk izlerinin bu topraklarda görüldüğünü ve devletleşme sürecinin yerel özgünlükler barındırdığını göstermektedir. Bu da Türkiye'deki hukuk eğitimine ait teorik çerçevede "erken devlet" kavramına daha fazla yer verilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Böylelikle hem müfredat Batı merkezli olmaktan kurtulacak hem de öğrenciler devlet olgusunun çok katmanlı, çok merkezli ve tarihsel olarak değişken doğasını daha sağlıklı biçimde kavrayabilecektir.

KAYNAKÇA

- Altun Mehmet, *Yukarı Mezopotamya'da Devletin Kökeni*, İstanbul: Minotor Kitap, 2025, s. 142.
- Bondarenko Dmitri M., "On the Nature and Features of the (Early) State: An Anthropological Reanalysis", *Zeitschrift für Ethnologie*, 139 (2014), s. 216.
- Charrad Mounira M., "Central and Local Patrimonialism: State-Building in Kin-Based Societies", *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 636(2011), s. 52.
- Christie Jan Wisseman, "State Formation in Early Maritime Southeast Asia: Consideration of the Theories and the Data", *Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde*, 151 (1995), s. 237.
- Claessen Henri J. M. ve Jarich Oosten (Ed.), *Ideology and the Formation of Early States*, Leiden: Brill, 1996.
- Claessen Henri J. M. ve Peter Skalnik (der.), *Erken Devlet (Kuramlar Veriler Yorumlar)*, Çev. Alaeddin Şenel, Ankara: İmge Kitabevi, 1993.
- Claessen Henri J. M. ve Peter Skalnik (Ed.), *The Early State*, New York: Mouton Publishers, 1978.
- Claessen Henri J. M. ve Peter Skalnik (Ed.), *The Study of the State*, United Kingdom: Mouton, 1981.
- Claessen Henri J. M. ve Peter Skalnik, "Erken Devlet Kuramları ve Varsayımları", *Erken Devlet (Kuramlar Veriler Yorumlar)*, Çev. Alaeddin Şenel, Ankara: İmge Kitabevi, 1993, s. 4.
- Claessen Henri J. M. ve Peter Skalnik, "Modellerde ve Gerçeklikte Erken Devlet", *Erken Devlet (Kuramlar Veriler Yorumlar)*, Çev. Alaeddin Şenel, Ankara: İmge Kitabevi, 1993, s. 305.
- Claessen Henri J. M. ve Peter Skalnik, "Sınırlar, Erken Devletin Başladığı ve Sona Erdiği Noktalar", *Erken Devlet (Kuramlar Veriler Yorumlar)*, Çev. Alaeddin Şenel, Ankara: İmge Kitabevi, 1993, s. 277-279.
- Claessen Henri J. M. ve Pieter van de Velde (Ed.), *Early State Dynamics*, Leiden: Brill, 1987.
- Claessen Henri J. M. ve Pieter van de Velde (Ed.), *Early State Economics*, New York: Routledge, 1991.
- Claessen Henri J. M. ve Pieter van de Velde, "Response to Carneiro", *American Ethnologist*, 15/4 (1988), s. 782.
- Claessen Henri J. M., "Before The Early State and After: An Introduction", *Social Evolution & History*, 7/1 (2008), s. 4-18.
- Claessen Henri J. M., "Early State Intricacies", *Social Evolution & History*, 4/2 (2005), s. 151-158.
- Claessen Henri J. M., "Erken Devlete Yapısal Bir Yaklaşım", *Erken Devlet (Kuramlar Veriler Yorumlar)*, Çev. Alaeddin Şenel, Ankara: İmge Kitabevi, 1993, s.214-215.
- Claessen Henri J. M., "From Incidental Leaders to Paramount Chiefs: The Evolution of Socio-Political Organization", *Social Evolution & History*, 13/1 (2014), s. 3-41
- Claessen Henri J. M., "Kingship in the Early State", *Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde*, 142 (1986), s. 113-127.
- Claessen Henri J. M., "The Balance of Power in Primitive States", *Political Anthropology The State of the Art* (Ed. S. Lee Seaton/Henri J. M. Claessen), New York: Mouton, 1979, s. 186-187.
- Claessen Henri J. M., "The Internal Dynamics of the Early State", *Current Anthropology*, 25/4 (1984), s. 365-379.
- Claessen Henri J. M., Pieter van de Velde ve Estellie Smith (Ed.), *Development and Decline: The Evolution of Sociopolitical Organization*, United Kingdom: Praeger, 1985.
- Cohen Ronald, "Devletin Kökenleri Yeniden Değerlendirme", *Erken Devlet (Kuramlar Veriler Yorumlar)*, Çev. Alaeddin Şenel, Ankara: İmge Kitabevi, 1993, s. 51
- Cohen Ronald, "Paradise Regained: Myth and Reality in the Political Economy of the Early State", *Early State Economics* (Ed. Henri J. M. Claessen/Pieter van de Velde), New York: Routledge, 1991, s. 113-115.

- Grinin Leonid E., "Early State, Developed State, Mature State: The Statehood Evolutionary Sequence", *Social Evolution & History*, 7/1 (2008), s. 67-68.
- Grinin Leonid E., "The Early State and Its Analogues", *Social Evolution & History*, 2/1 (2003), s. 131-176.
- Güler Birgül Ayman, *Devlet Bilimi Göçebe ve Yerleşik Devlet*, Ankara: İmge Kitabevi, 2023, s. 13.
- Harris Marvin, *Yamyamlar ve Kralların Kültürel Kökeni*, Çev. M. Fatih Gümüş, Ankara: İmge Kitabevi, 2018, s. 115.
- Hazanov Anatoli M., "Erken Devlet Konusunda Çalışmanın Bazı Kuramsal Sorunları", *Erken Devlet (Kuramlar Veriler Yorumlar)*, Çev. Alaeddin Şenel, Ankara: İmge Kitabevi, 1993, s. 113-114.
- Krader Lawrence, "Devletin Asya Göçebeleri Arasındaki Kökeni", *Erken Devlet (Kuramlar Veriler Yorumlar)*, Çev. Alaeddin Şenel, Ankara: İmge Kitabevi, 1993, s. 137.
- Service Elman Rogers, *Origins of the State and Civilization: The Process of Cultural Evolution*, New York: W. W. Norton & Company, Inc., 1975, s. 204-205.
- Skalnik Peter, , "The Dynamics of Early State Development in the Voltaic Area", *Political Anthropology The State of the Art* (Ed. S. Lee Seaton/Henri J. M. Claessen), New York: Mouton Publishers, 1979, s. 197-215.
- Skalnik Peter, "Bir Süreç Olarak Erken Devlet", *Erken Devlet (Kuramlar Veriler Yorumlar)*, Çev. Alaeddin Şenel, Ankara: İmge Kitabevi, 1993, s. 248-249.
- Smith M. Estelle, "The ABCs of Political Economy", *Early State Economics* (Ed. Henri J. M. Claessen/Pieter van de Velde) New York: Routledge, 1991, s. 42.
- Southall Aidan, "The Segmentary State: From the Imaginary to the Material Means of Production", *Early State Economics* (Ed. Henri J. M. Claessen/Pieter van de Velde) New York: Routledge, 1991, s. 77.
- Trouwborst Albert A., "The Political Economy of the Interlacustrine States in East Africa", *Early State Economics* (Ed. Henri J. M. Claessen/Pieter van de Velde) New York: Routledge, 1991, s. 97-109.
- Uygun Oktay, *Devlet Teorisi*, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2024.
- Wengrow David, *What Makes Civilization? The Ancient Near East & the Future of the West*, United Kingdom: Oxford University Press, 2010, s. 23.
- Yoffee Norman, *Myths of the Archaic State Evolutions of the Earliest Cities, States, and Civilizations*, United Kingdom: Cambridge University Press, 2004, s. 28.
- Yoffee Norman, "Political Economy in Early Mesopotamian States", *Annual Review of Anthropology*, 24 (1995), s. 285.

EXTENDED SUMMARY

THE CONCEPT OF "THE EARLY STATE" AND ITS CONTRIBUTION TO GENERAL PUBLIC LAW

Aydın Furkan Kaynak PhD

Selcuk University, afurkan.kaynak@selcuk.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0001-7674-0396>

This study aims to explore the concept of the "early state" as developed by Henri J. M. Claessen and Peter Skalník and to argue for its integration into the "General Public Law" curriculum commonly taught in Turkish law faculties. The central research question of the article is: Can the concept of the early state offer a more comprehensive and pluralistic understanding of state formation, thereby enriching existing state theories and public law education? The dominant narrative in general public law education tends to focus on the modern Western European state model, marginalizing non-Western trajectories and alternative conceptualizations of political organization. By investigating the early state, the study seeks to fill a significant gap in legal education and political theory by offering a more nuanced and global perspective on the evolution of state structures.

Existing literature on the state largely orbits around the Western model of the nation-state, treating it as the apex of sociopolitical development. However, such a view often excludes pre-modern and non-Western state forms and oversimplifies the complex, gradual processes of political centralization and social stratification. Claessen and Skalník's early state theory introduces a transitional model between stateless societies and fully developed states. Their collaborative and interdisciplinary work, particularly the seminal volume *The Early State*, gathered numerous case studies from various regions and time periods, emphasizing that state formation is neither linear nor uniform. The early state fills a critical theoretical void by highlighting a sociopolitical formation that is distinct from both tribal chiefdoms and institutionalized modern states. By incorporating this approach, the article demonstrates how law and political science curricula can benefit from a richer conceptual framework.

The study adopts a qualitative and analytical method, positioning itself as a conceptual and theoretical inquiry. It draws upon comparative political anthropology, political theory, and legal education literature to critically evaluate the existing curriculum and suggest reforms. The article identifies three core characteristics of early states: (1) a stratified yet flexible class system with at least two emergent social layers; (2) a reciprocal ideology legitimizing a symmetric obligations between rulers and ruled; and (3) a centralized socio-political structure capable of coercive authority. These features distinguish early states from both chiefdoms and developed states.

One of the key findings is that the early state is not a momentary transformation but a process marked by incremental institutional developments, social differentiation, and administrative centralization. It is also shaped by local conditions, such as warfare, population pressure, surplus production, and ideological systems. Furthermore, archaeological sites like Arslantepe, Çatalhöyük, and Göbeklitepe in Anatolia provide tangible evidence of proto-state structures that predate classical Western models, underlining the importance of non-European state formations in legal education.

The early state concept underscores that state formation is not a singular or universally Western process. Instead, it is a multi-directional and dynamic evolution influenced by socio-economic, geographic, and cultural factors. This approach challenges the Eurocentric bias embedded in public law education and highlights the need to diversify the intellectual foundations of legal scholarship.

The study concludes that integrating the early state theory into the General Public Law curriculum would provide students with a broader, historically grounded understanding of political authority and legal development. It would also contribute to a more inclusive and global perspective in legal education by acknowledging the contributions of non-Western societies to the evolution of political organization. However, the study also acknowledges limitations such as the scarcity of structured pedagogical materials in Turkish legal academia regarding the early state. Moreover, further empirical research is needed to fully contextualize early states within regional histories and archaeological findings.

As a recommendation, law faculties should consider revising syllabi to include modules on early political formations and non-Western state theory. This can be supported by interdisciplinary collaboration with anthropology, archaeology, and history departments, fostering a more integrated academic environment. Ultimately, embracing the early state model enhances not only theoretical richness but also contributes to a more equitable and accurate understanding of the state's diverse historical manifestations.